Η Αρχαία Ψωφίδα ήταν χτισμένη στο κέντρο και βορειοδυτικά της Πελοποννήσου, νοτίως της οροσειράς του Ερυμάνθου,ακριβώς στη συμβολή των τριών νομών Αχαΐας, Ηλείας ΄κ'Αρκαδίας, αλλά και των τρίων παραποτάμων του Ερυμάνθου.Η θέση αυτή βρίσκεται στο ενδιά μέσο της εθνικής οδού Πατρών-Τριπόλεως, απέχουσα 90 χιλ. από την Πάτρα, 70 χιαπό την Τρίπολη, 50 χιλ. από τα Καλάβρυτα και 57 χιλ. από την Αρχαία Ολυμπία.Στο σημείο αυτό,διασταυρώνονται επίσης και οι οδοί Ολυμπίας - Καλαβρύτων και Πάτρας - Τρίπολης και σήμερα είναι η έδρα του Δήμου Αροανίας.

Η γεωγραφική αυτή θέση είναι πολύ σημαντική αν αναλογιστεί κανείς ότι βρίσκεται στο κέντρο της Πελοποννήσου, και είναι η μοναδική δίοδος ανάμεσα στην οροσειρά του Ερυμάνθου και Αφροδίσιου όρους, και αναγκαστικό πέρασμα από τη δυτική προς την ανατολική πλευρά της Πελοποννήσου. Στην αρχαιότητα, από εκεί περνούσε και η κεντρική οδό Τπου συνέδεε το λιμάνι της Κυλλήνης με τις ανατολικές αρχαίες πόλεις Τεγέα, Νεμέα, Κόρινθο, Άργος και Μυκήνες . Η Κυλλήνη στα δυτικά της Πε- λοποννήσου ήταν το λιμάνι που εξυπηρετούσε την Ψωφίδα αλλά και ολόκληρη την ΒΔ. Αρκαδία.

Την Ψωφίδα, επίσης , μπορούμε να την προσδιορίσουμε γεωγραφι- κά από τη θέση που κατέχει στο κέντρο της παραποτάμιας χώρας του Ερυ- μάνθου, ο οποίος αφού διατρέχει 50 χιλιόμετρα περίπου, χύνεται στον Αλ- φειό ποταμό, πλησίον της Αρχαίας Ολυμπίας. Η στρατηγική γεωγραφική θέση της Ψωφίδας προφανώς ήταν και η βασική προϋπόθεση που στο χώ- ρο αυτό ανεπτύχθηκε από την προϊστορική αρχαιότητα ως και τη φραγκο- κρατία, η σημαντική "Πόλη- Κράτος" της αρχαίας Ψωφίδας που ήκμαζε συνεχώς πάνω από δύο χιλιετηρίδες.

Στην προϊστορική εποχή και την κλασική αρχαιότητα η πόλη ανα- φέρεται από τους ιστορικούς Πολύβιο, Παυσανία, Στράβωνα κλπ, ως με- γάλη οχυρούπολη. Άλλωστε, η πρώτη της ονομασία Ερύμανθος, σημαίνει ετυμολογικά οχυρούπολη. Ο περιτειχισμένος χώρος αυτής ήταν 1 1 /2 τετ. χιλ., με τείχος πάχους τριών μέτρων, ενώ τα λείψανα της ερειπωμένης πόλης μπορούμε να διακρίνουμε σε πολλά σημεία ακόμη και σήμερα. Για μια περίοδο μάλιστα αναφέρεται ως μια από τις μεγαλύτερες αρκαδικές πόλεις, της οποίας η περιτείχιση ήταν μεγαλειώδης και απόρθητη. Στο κέντρο αυτής δεσπόζει κωνοειδή λόφος, στη κορυφή του οποίου είχε κτιστεί η αρχαία Ακρόπολη, όπου στην ύστερη Βυζαντινή και Φραγκική περίοδο ανακατασκευάστηκε και χρησιμοποιήθηκε ως κάστρο. Η θέση αυτή μέχρι σήμερα φέρει από τους ντόπιους, το όνομα "Παλαιόκαστρο". Έτσι, ο επισκέπτης μπορεί να διακρίνει πάνω την Ακρόπολη, το ερειπωμένο Κάστρο και γύρω από την πόλη λείψανα της περιχιτείσης, θεμέλια και διάσπαρτους κίονες από ναούς και δημόσια κτίρια.

Το πλέον σωζόμενο μνημείο είναι ο περίβολος του ναού της Κοι- μήσεως της Θεοτόκου, ύψους περίπου 6μ. και περιμέτρου περίπου 200μ. κτισμένο μάλλον τα ύστερα χρόνια της ενετοκρατίας. Ο Ναός της Κοιμή - σεως της Θεοτόκου που βρίσκεται εντός του τείχους είναι κτισμένος πάνω σε θεμέλια παλαιοχριστιανικού ναού, στον ίδιο χώρο όπου στην αρχαιότη- τα ήταν κτισμένος ο ναός της Ερυκίνης Αφροδίτης. Μέρος του υλικού του αρχαίου ναού έχει ενσωματωθεί και χρησιμοποιηθεί στο Χριστιανικό ναό και πάνω στον περίβολο του τείχους του ναού, ενώ διάφορα μέλη, (όπως κίονες και αλλά) βρίσκονται στον προαύλιο χώρο.

Η Ακρόπολη (Παλαιόκαστρο), ο περίβολος και το μοναστηριακό συγκρότημα της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, τα οποία είναι μεταβυζαντινής και φράγκικης ανακατασκευής - κατασκευής, αποτελούν μνημεία τα οποί- α μπορούν να αναδειχθούν και να προβληθούν στον επισκέπτη της περιοχής και αποτελούν στοιχεία προς τουριστική τουριστική αξιοποίηση. Και αυτοί οι χώροι ενδείκνυνται να χρησιμοποιηθούν για πολιτιστικές - "φεστιβαλί κές" εκδηλώσεις και να προσελκύσουν επισκέπτες από την ευρύτερη πε- ριοχή. Αλλά και τα μνημεία μιας μακρόχρονης περιόδου ανάπτυξης της πόλης της Ψωφίδας, μπορούν ν'αναδειχθούν ως ιστορικά - πολιτίστικά στοιχεία της περιοχής.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΙΣΗ

Α) ΠΡΟΙΣΤΟΡΙΚΟ ΧΡΟΝΟΙ

Η Ψωφίδα αναπτύσσεται ήδη ως "Πόλη- Κράτος" από την εποχή των Πελασγών και παρουσιάζεται ως μία από τις σημαντικότερες αρκαδι- κυψές πόλεις. Πρώτος οικιστής αυτής αναφέρεται ο Ερύμανθος, ο οποίος- κα- τά τον Παυσανία - ήταν γιος του Αρίστα, εκ του Πελασγού ή του ΑρΑυτοί με τη σειρά τους θεωρούνται γενάρχες της Αρκαδικής χώρας. Ο Ερύμανθος έζησε - κατά μια εκδοχή - το 1410-1330 π.Χ., έδρασε ως εξε- ρευνητής της περιοχής και ιεραπόστολος του Πελασγικού πολιτισμού, ει- σχωρώντας στην άβατη περιοχή, που μέχρι τότε κατοικούσαν πρωτόγονοι Λέλεγες, Κάρες κλπ. Ο Ερύμανθος συγκεντρώνει και διδάσκει στους κα- τοίκους την ανοικοδόμηση οικιών, την καλλιέργεια της γης και την υφα- ντουργία.

Οι πρώτες οικίες κτίστηκαν επί της Ακρόπολης, γιατί συνήθεια των Πελασγών ήταν να κατοικούν σε απότομους βραχώδεις λόφους ώστε να εί- ναι ασφαλείς από τις ληστρικές

επιδρομές. Κατά αυτόν τον τρόπο, ο Ερύ- μανθος γίνεται οικιστής της πόλης, η οποίο λαμβάνει και το όνομά του. Σή- μερα, το όνομα αυτό αποδίδεται στην οροσειρά που υψώνεται πάνω από την ευρύτερη περιοχή της Ψωφίδας και στον ποταμό που διέρχεται από την αρχαία πόλη, το σημερινό δημοτικό διαμέρισμα Ψωφίδας.

Περί το 1270-1250 π.Χ., η πόλη περιήλθε στην εξουσία των Αχαιών με πρώτο βασιλιά τον Φυγέα, ο οποίος φέρεται ως γιος του Αλφειού και αδελφός του Φορενέα, βασιλιά του Άργους, ο οποίος υπήρξε και μεγάλος νομοθέτης. Ο Φυγέας επίσης φέρεται ως ιδρυτής της Ψωφίδας βασιλιάς όλης της Αρκαδίας και πεθερός του βασιλιά της Τεγέας Αγαπή- νωρα, ο οποίος οδήγησε τους Αρκάδες στην Τροία. Οι Ψωφίδιοι δεν έλα- βαν όμως μέρος στον Τρωικό πόλεμο, λόγω της διαμάχης τους με τους Αρ- γείους.

Ο Φυγέας που αναλαμβάνει τη βασιλεία μετά την επικράτηση των Αργείων, ανασυγκρότησε την πόλη κτίζοντας τα μεγαλειώδη τείχη, για τα οποία εργάστηκαν χιλιάδες εργάτες επί πολλά έτη και δαπανήθηκαν τερά- στια ποσά, γεγονός που μαρτυρεί τον πλούτο, την ακμή και τη δύναμη της πόλης. Από εκείνη την περίοδο ,η πόλη μετονομάζεται σε Φυγία. Τα τείχη αυτά, που ονομάζονται Κυκλώπεια ή Πελασγικά από τους σημερινούς κατοίκους, στην πραγματικότητα δεν είναι Πελασγικά , αλλά μεταγενέστερα , όπως μαρτυρεί η τεχνοτροπία τους, αφού είναι κτισμένα σε ισοδομικό ρυθ - μό. Ο ρυθμός αυτός, κατά την ιστορία της τέχνης , ήκμασε κατά την ύστε- ρη μινωική εποχή (1600-1104 π.Χ.). Το εξωτερικό μέτωπο του τείχους ενισχύεται από αμυντικούς πύργους τετράγωνης κάτοψης και ένας μόνο είναι ημικυκλικός στη βορειοδυτική αυτού πλευρά. Οι κάτοικοι που ζούσαν μέσα στο τείχος υπολογίζονται σε 20 χιλιάδες, εάν εξαιρέσουμε τους δούλους που έμεναν γύρω από δούλους, μύθοιχρησμοίτου Μαντείουτων Δελφών,καθώςκαι οι αναφορές στο εμπόριο και τα προϊόντατης.

Η πόλη συνδέεται με το μύθο του Ηρακλή, όταν αυτός σκότωσε τον "Ερυμάνθιο Κάπρο" και κατόπιν, όταν εκτελώντας το 12ο άθλο του διέρχεται από τη Σικελία, σκοτώνει το βασιλιά Έρυκα και φεύγει με την κόρη του "Ψωφίδα" στη Φυγία. Στη Φυγία, η Ψωφίδα γεννά δίδυμα τέκνα από τον Ηρακλή, τον Πρόμαχο και τον Εχέφρονα , που γίνονται ηγέτες της πόλης και μετέπειτα ήρωες των Ψωφιδίων. Κατά αυτή τη μυθική εκδοχή αρχίζει και η τρίτη δυναστεία των βασιλέων της Ψωφίδας, που συμπίπτει με τη δυναστεία των Ηρακλειδών.

Στη μυθολογία αναφέρεται επίσης ,ότι ο Ηρακλής ερχόμενος από τις Μυκήνες με στρατό για να τιμωρήσει τον Αυγεία, βασιλιά της Ήλιδος, επειδή δεν έδωσε αμοιβή για τον καθαρισμό της κόπρου του Αυγείου, διέρχεται από τη Φυγία, πιθανόν με το φίλο του τον Λυκόρτα και θέτει τους Ψωφιδίους υπό την προστασία του. Αυτή την εποχή είναι που η Ψωφίδα γί- νώνεται βασίλισσα της Φυγίας και η Πόλη παίρνει το όνομά της.

Ένας άλλος μύθος, σύγχρονος με το μύθο του Ηρακλή, είναι ο μύθος με τον Αλκμέωνα, ο οποίος είχε σκοτώσει το βασιλιά των Θηβών Λα- οδάμαντα κυριεύοντας τη Θήβα και καθιστώντας βασιλιά το Θέρσαλο. Ε- πιστρέφοντας ο Αλκμέων στο Άργος και μαθαίνοντας τις δολοπλοκίες της μητέρας του Εριφύλης και για τούτο εκπληρώνοντας την παραγγελία του πατέρα του , σκοτώνει την Εριφύλη. Καταδιώκεται όμως από το φάντασμά της, φεύγει από το Άργος πέρνοντας μαζί του τα μαγικά δώρα της μητέ- ρας του και έρχεται στην Ψωφίδα για κάθαρση μέσω των υδάτων του Ερύ- μανθού ποταμού . (Την εποχή εκείνη οι "δολοφόνοι ήρωες" έπρεπε να υπο- στούν κάθαρση για τα εγκλήμ ατά τους μέσα από τα ορμητικά νερά των ποταμών). Αφού επήλθε η κάθαρση, ο Αλκμέων παρέμεινε στην Ψωφίδα και πήρε για σύζυγό του την κόρη του βασιλιά, Αλφεσίβοια ή Αρσινόη, στην οποία δώρισε τα κοσμήματα της μητέρας του. Ο μύθος αυτός αναφέρεται από πολλούς αρχαίους συγγραφείς και είχε εμπνεύσει την τραγωδία "Αλκμέων δια Ψωφίδος", που γράφτηκε από τον Ευριπίδη, η οποίων όμως δεν διασώζεται σήμερα Έτσι με τον Αλκμέωνα οι Ψωφίδιοι απέκτησαν την αναγνωρισμέ- φήμη ότι είχαν εξοντώσει τον άλλο, εκτός του Ορέστη, μητροκτόνο της Ελληνικής μυθολογίας, που ήταν ο Αλκμέωνας. Οι επίγονοι, τα παιδιά της Ψωφίδας Πρόμαχος και Εχέφρονας, ανακαίνισαν την πόλη, επιβάλλοντας το Μυκηναϊκό πολιτισμό των Αχαιών. Τότε ανεγείρεται ο ναός της Ερυκί- νης Αφροδίτης με εισήγηση της Ψωφίδας και το μνημείο του Αλκμέωνα προς κάθαρση και εξιλασμό της πόλης, το θέατρο, τα ανάκτορα και διάφο- ρα δημόσια κτίρια και άλλα έργα τέχνης προς εξωραϊσμό της πόλης. Κα- τασκευάζονται γέφυρες, υδρευτικά έργα και διάφορα μέσα συγκοινωνίας. Αναπτύσσονται οι τέχνες, η γυμναστική, η μουσική, η γεωργία, το εμπό- ριο κ.λπ. Η γλυπτική και η γραφή δεν είχαν ακόμη αναπτυχθεί. Από την προϊστορική ακόμη εποχή αναφέρονται αποικίες των Ψω- φιδίων με αρχηγούς τον Ζάκυνθο και τον Δάρδανο, από τους οποίους ο πρώτος εποίκισε τη Ζάκυνθο, δίνοντας στο νησί το όνομά του, και στο κά- στρο της πόλης το όνομα Ψωφίδα, ενώ ο δεύτερος, ο Δάρδανος εποίκισε την περιοχή των Δαρδανελίων της Α. Θράκης.

Β) ΚΛΑΣΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Στα πρώτα ιστορικά χρόνια η Ψωφίδα φθάνει στη μεγάλη ακμή της. Δημόσια κτίρια, ναοί, θέατρο, αγάλματα, νομίσματα και άλλα ευρήμαρτυρούν την ανάπτυξή της. Η συμμετοχή της στους Ολυμπιακούς Αγώνες και τα αφιερωμένα αγάλματα στο ναό του Διός της Αρχαίας Ολυμπίας, που περιγράφει ο Παυσανίας , αποδεικνύουν επίσης το επίπεδο ακ- μής της πόλης.

Ερείπια δημόσιων κτιρίων και ναών υπάρχουν σ'όλη την έκταση της πόλης. Ο ναός της Ερυκίνης Αφροδίτης βρισκόταν στο κέντρο της πόλης , κοντά στο βουλευτήριο. Από το ναό μέχρι το δυτικό παραπόταμο του Ερυμάνθου και στο εσωτερικό του τείχους, διακρίνονται

τα θεμέλια 10 πε- ρίπου ισοδομικά κτισμένων μεγαλόπρεπων κτιρίων. Εκεί, τραβούν την προσοχή μας πελεκημένες με τέχνη πέτρες, πλάκες, κίονες και άλλα λεί- ψανα. Πολλά απ'αυτά χρησιμοποιήθηκαν, δυστυχώς, τον τελευταίο αιώνα για τη δημιουργία γέφυρας και άλλων κτιρίων.

Κοντά στην όχθη, στο μνημείο όπου σμίγουν οι δύο από τους τρεις παραπόταμους του Ερυμάνθου, υπάρχουν θεμέλια από πολυτελές οικοδόμημά με όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που διαμορφώνουν τους αρχαίους ναούς της εποχής. Εκεί εικάζεται ότι βρισκόταν ο ναός του Ερυμάνθου, τον οποίο οι Ψωφίδιοι λάτρευαν επίσης ως πολιούχο θεό για να απολαμβάνουν την εύνοιά του. Στη δυτική πλευρά του κωνοειδούς λόφου και στο μέσον περίπου του διαστήματος ,από την κορυφή της Ακρόπολης ως το δυτικό ποταμό, συναντάμε μια αμφιθεατρική κλίση του εδάφους και λαξεμένες πέτρες, όπου μάλλον θα βρισκόταν το θέατρο της πόλης. Άλλα ίχνη που μαρτυρούν επίσης ,την αναπτυγμένη οργάνωση και συγκρότηση της πόλης είναι οι κεραμιδένιοι αγωγοί ύδρευσης, οι οποίοι βρέθηκαν στην ανατολή- κή πλευρά της πόλης και που σύμφωνα με ιστορικές πηγές μετέφεραν το νερό της "Μεγάλης Βρύσης" από απόσταση 12 χιλ. ,όπως προαναφέρθη- κε.

Από τη δημόσια καθημερινή ζωή των Ψωφιδίων υπάρχουν πολλές ανεπεξέργαστες πληροφορίες από επιγραφές, νομίσματα μέχρι και εισιτή- άρια αρχαίου θεάτρου, αγάλματα, αποσπασματικές αναφορές συγγραφέων της αρχαιότητας, όπως του Πολύβιου, του Παυσανία, του Θεόφραστου, του Στράβωνα κλπ. Υπάρχουν αποσπάσματα από δραματικά έργα - τραγω- δίες και χρησμούς. Χαρακτηριστικός είναι ο χρησμός του Μαντείου των

Δελφών προς το βασιλιά Κροίσο της Λυδίας, ότι: "Ευτυχέστερος όλων ο εκ της Ψωφίδος, Αγλαός". Από διάφορες επιγραφές μαθαίνουμε τα εγχώρια ονόματα αρχαίων Ψωφιδίων όπως: Ψώφις, Ζάκυνθος, Δάρδανος, Λυκόρτας, Εχέφρονας, Παρθάονας, Περιφήτης, Τήμενος, Ξάνθος, Αξίωνας και Αγλαός, και γυναι- κών όπως: Ψωφίδα, Αλφεσίβοια, Ερσίνη κλπ. Σημαντικές πληροφορίες έ- χουμε για τη βιομηχανία και το εμπόριο της Ψωφίδας. Ο Θεόφραστος λέει ότι γύρω από τα περίχωρα της Ψωφίδας και σε πετρώδη μέρη, φύτρωνε σε μεγάλες ποσότητες το θεραπευτικό χόρτο "πανάκεια", φάρμακο για όλες τις ασθένειες. Κατά τον Διοσκουρίδη ,το ιερό αυτόφυτό στην Ψωφίδα καλλιεργείτο και σαν κηπευτικό λάχανο και γινόταν εξα- γωγή του σε άλλες περιοχές, επεξεργασμένο σε γαλακτώδη χυμό. Από τις σχετικές αναφορές μπορούμε να συμπεράνουμε, ότι η πόλη διέθετε μια από τις μεγαλύτερες φαρμακοβιομηχανίες της κλασικής αρχαιότητας.

Διάφορα επίσης αγγεία, πήλινα σκεύη και καλλιτεχνικά κεραμικά που έχουν βρεθεί στην περιοχή, μαρτυρούν ότι ιδιαίτερα ανεπτυγμένη ήταν και η κεραμοβιομηχανία στα προάστια

της πόλης. Τα νομίσματα της Ψω- φίδας φέρουν πολλές παραστάσεις με τη θεά Άρτεμη και το ελάφι της, το θεό Ερύμανθο, την Πέστροφα του ποταμού Ερυμάνθου, το κεφάλι της Αθηνάς, τα αρχικά της πόλης ΧΟ,ΧΟ και ένα βελανίδι. Τα νομίσματα που έκοψε η πόλη-κράτος Ψωφίδα ήταν ασημένια και χάλκινα.

Οι Ψωφίδιοι έλαβαν μέρος στους Μεσσηνιακούς πολέμους, υπέρ των Μεσσηνίων και κατά τον Πελοποννησιακό πόλεμο (431-404 π.Χ) μαζί με όλους τους Αρκάδες μάχονται κατά των Αθηναίων, υπό την καθοδήγηση του Αγησιλάου της Σπάρτης εκστρατεύουν προς κατάληψη της Μ. Ασίας και τιμωρία των Περσών στα 396-394 π.Χ. Επίσης, πολέ- μησαν ως μισθοφόροι και στην κάθοδο των Μυρίων, ζητηθέντες από τον Κύρο για τη μαχητικότητά τους. Τέλος, στα Λεύκτρα (371π.Χ) συμπολε- μούν με τους άλλους Αρκάδες ,μετά των Λακεδαιμονίων, κατά των Θη- βαίων.

Η Ψωφίδα από τη θέση της αναγκάζεται να βρίσκεται σε αγαθές σχέσεις με τους γείτονές της, τους Ηλείους. Αυτοί, παλαιοί συγγενείς των Αιτωλών, το 250 π.Χ. είχαν συνάψει συμμαχία και βρίσκονταν από κοινού σε διαμάχη με την Αχαϊκή Συμπολιτεία. Οι Ηλείοι βλέποντας τη στρατηγι- κή θέση της Ψωφίδας πίεσαν να αποσχισθεί των άλλων αρκαδικών πόλες- ων και της Αχαϊκής Συμπολιτείας και να ενωθεί μαζί τους ως σύμμαχος. Έτσι, το 220-217 π.Χ. ένας εμφύλιος πόλεμος μεταξύ Αχαιών και Αιτωλών καθιστά την Ψωφίδα ορμητήριο των Αιτωλών, αλλά καταλαμβάνεται εξ'εφόδου από το σύμμαχο των Αχαιών βασιλιά Φίλιππο τον Ε΄ της Μα- κεδονίας. Την άλωση της πόλης περιγράφει με σαφήνεια ο ιστορικός Πολύβιος, και όπως συμπεραίνεται από την περιγραφή, η άλωση της πόλης έ- γινε από ολιγωρία των πολιορκημένων, παρά το γεγονός ότι η πόλη διέθε- είτε έξοχα τείχη σε μέγεθος και κατασκευή. Δεδομένου ότι ήταν χειμώνας και οι δύο ποταμοί που σχηματίζουν γωνία ήταν ένα ακόμη φυσικό οχυρό της πόλης, η άλωση θα ήταν πολύ δύσκολη υπόθεση, αν δεν γινόταν το ο- θριο λάθος των πολιορκημένων ν'αφήσουν σχεδόν αφύλακτη την κε- ντρική πύλη. Έτσι, ο Φίλιππος κατέλαβε την πόλη με έφοδο από την κε- ντρική πύλη.

Η κατάληψη ήταν η αρχή μιας παρακμιακής περιόδου, ωστόσο η πόλη δεν κατεστράφη τελείως, ούτε απώλεσε πλήρως την αυτονομία της. Εξαντλημένη μπαίνει στην Αχαϊκή Συμπολιτεία, και εν συνεχεία θα ακολουθήσει την τύχη της συμμαχίας μέχρι την κατάληψή της από τους Ρωμαίους.

Γ) ΡΩΜΑΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Μετά τη Μακεδονική δυναστεία άρχισαν να αναμιγνύονται στα ελληνικά πράγματα οι Ρωμαίοι. Βλέποντας τους Έλληνες να αλληλοσπαράσσονται από εμφύλιες διαμάχες, εκμεταλλεύονται την αποσταθεροποίηση-

και εισβάλλουν από τη Μακεδονία στον Ισθμό, κυριεύουν την Κόριν- θο καταλύουν την Αχαϊκή Συμπολιτεία, και η Ελλάδα γίνεται Ρωμαϊκή ε- παρχία, ενώ η Ψωφίδα ακολουθεί την τύχη των άλλων Ελληνικών πόλεων.

Τα τείχη όμως της Ψωφίδας δεν καταστράφηκαν, σε αντίθεση με όσα υπέστησαν άλλες πόλεις της Πελοποννήσου, πιθανόν διότι δεν θεωρήθηκε- θηκε ισχυρή πόλη, λόγω της εξασθένησής της. Ωστόσο, ο ναός της Αφρο- δίτης διαρπάζεται από αγάλματα και ο διάκοσμος της πόλης λεηλατείται. Η Ρωμαϊκή κατάκτηση αφήνει τα ίχνη της μέσα από τα πολλά νο- μίσματα που βρέθηκαν στην περιοχή, φέροντας από τη μια πλευρά αυτο κρατορικά ονόματα όπως: ΜΑ. ΑΥΡΗΛΙΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ, ΣΕΠΤ. ΣΕΟΥ- ΗΡΟΣ και κεφάλι δαφνοστεφανωμένο του Σεπτιμίου Σεβήρου, ενώ άλλο έχει μπροστά μια ατελή σωζόμενη επιγραφή: ΛΥ... ΣΕ... Σ.Π., και σε άλλο υ- πάρχει η επιγραφή: ΙΟΥΛΙΑ ΔΟΜΝΑ, καθώς και εικονιζόμενη η κεφαλή της. Βρίσκουμε επίσης κεφαλή του Γέτα, και σε άλλο την επιγραφή: ... Ε- ΠΤΙΜΙΟΣ ... ΕΤΑ και η κεφαλή του Γέτα χωρίς γένια. Από την πίσω πλευ- ρά, στα περισσότερα συναντούμε την επιγραφή: ΨΩΦΕΙΔΙΩΝ, όπως και την Άρτεμη με κοντό ένδυμα στραμμένο προς τ'αριστερά, έχοντας το δεξί της χέρι στηριγμένο στο πλευρότης και το αριστερό της σε δόρυ. Απ'όλα αυτά βλέπουμε ότι οι Ψωφίδιοι έκοβαν τα νομίσματά τους και στα χρόνια του Γέτα, που κυριάρχησε το 255 μ.Χ.

Αρχαίοι Ρωμαϊκοί τάφοι βρέθηκαν περί το 1900 μ.Χ. στα δυτικά προάστια της πόλης με κεραμικά ειδώλια και επιγραφές, όπως επίσης και κεραμικό αγγείο γεμάτο με ασημένια ρωμαϊκά νομίσματα, μαρτυρούν την ακμή της πόλης επί Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Τα παραπάνω στοιχεία φανερώνουν ότι η πόλη την εποχή της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας ήταν κατά διαστήματα ημιαυτόνομος. Η περίοδος αυτή τελειώνει περίπου τον 4ο αιώνα, όταν το 394 μ.Χ. ο Μέγας Θεοδόσιος καταργεί την εθνική θρησκεία, καθώς και τους Ολυμπιακούς Αγώνες.

Από άλλες ιστορικές πήγες, γνωρίζουμε ότι οι ορεινοί κάτοικοι της ενδοχώρας της Πελοποννήσου και ιδιαίτερα οι Αρκάδες μέχρι εκείνη την εποχή δεν είχαν εκχριστιανιστεί. Λίγα χρόνια μετά, οι Γότθοι, υπό την ε- ξουσία του Αλάριχου, κάνουν μεγάλη επιδρομή στην Πελοπόννησο και με το πρόσχημα αντιμετώπισης της παλιάς θρησκείας καταστρέφουν πόλεις και χωριά, εξανδραποδίζουν και φονεύουν τους κατοίκους της Πελοποννή σου. Η Ψωφίδα δέχεται θανάσιμα χτυπήματα από την άγρια επιδρομή των Γότθων. Την ίδια περίοδο τρομακτικός και καταστρεπτικός σεισμός μεταβάλλει την πόλη σε σωρό ερειπίων.

Ο σεισμός και η επιδρομή του Αλάριχου αναγκάζουν τους ελάχιστους επιζώντες κατοίκους να εγκαταλείψουν περίτρομοι τις εστίες τους, διωκόμενοι εκ θεού και ανθρώπων. Έτσι, είτε λειώνει μια μεγάλη περίοδο περί των 2 χιλιετηρίδων ενδόξου ιστορίας της πόλης.

Περί το 700-800 μ.Χ. στη βυζαντινή περίοδο, η πόλη αναφέρεται, ως μικρή πολίχνη άνω των 1000 κατοίκων, οι οποίοι ήταν πλέον Χριστια- νοί. Η άποψη αυτή επιβεβαιώνεται και από τα θεμέλια παλαιοχριστιανικού ναού που εντοπίστηκε πρόσφατα στην Ακρόπολη της Ψωφίδας, όπως και κάτω από τα θεμέλια του σημερινού ενοριακού ναού και της παλιάς Μονήσης της Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Στη κορυφή της Ακρόπολης υπάρχουν ερείπια από το βυζαντινό φυλάκιο (κλεισούρα όπως λεγόταν) που αποδεικνύουν τη στρατηγική της θέση, και για εκείνη την εποχή.

Δ) ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ

Τα ίχνη της περιόδου της Φραγκοκρατίας είναι ορατά και σήμερα από τα 500 περίπου ερείπια οικιών, όπου διακρίνονται κυρίως τα θεμέλιά τους σε όλη την επιφάνεια του κωνοειδούς λόφου προς την αρχαία Ακρό- πόλη. Ιδιαιτέρως χαρακτηριστικά είναι τα κτίσματα στην κορυφή του λόφου της αρχαίας Ακρόπολης, που την περίοδο της Φραγκοκρατίας είχε με- τατραπεί σε κάστρο. Στοιχεία της περιτείχισής του, διαφαίνονται σε όρι σμένα μόνο σημεία. Στη δυτική πλευρά υπάρχει φυσικό οχυρό από βρά- χους, στη βόρεια πλευρά ερειπωμένο τείχος, στην ανατολική και νότια διάφορα τειχία από προμαχώνες.

Στην κορυφή της Ακρόπολης υπήρχε πυργίσκος, που προφανώς λειτουργούσε ως παρατηρητήριο. Εντός της Ακροπόλεως, που την εποχή της Φραγκοκρατίας ανακατασκευάστηκε σε κάστρο, σώζονται τα ερείπια 15 ασβεστόκτιστων οικιών, ενός ναΐσκου και μιας δεξαμενής συλλογής ομβρίων υδάτων. Εντός του κάστρου αναφέρεται ότι κατοικούσε ο φεου- δάρχης της περιοχής, καθώς η Ψωφίδα ανήκε στη βαρονία της Ανδραβίδας. Αυτό συνάγεται και από τη συνήθεια των Φράγκων να κτίζουν κάστρα, ε- πειδή βρίσκονταν σε συνεχή κατάσταση πολέμου με τους πολυάριθμους Έλληνες. Σ'ένα τέτοιο καθεστώς μιας συνεχούς εμπόλεμης κατάστασης, ό- πώς ήταν η περίοδος της φραγκοκρατίας στην Πελοπόννησο, εξαιτίας της στρατηγικής γεωγραφικής θέσης της Ψωφίδας, το πέρασμα από τη δυτική προς την κεντρική και ανατολική Πελοπόννησο, δεν μπορούσε να μείνει αφύλακτο. Στην περίοδο της φραγκοκρατίας, από τα ερείπια των κτισμά- των της εποχής, συμπεραίνουμε πως ο πληθυσμός της περιοχής κυμαινό- ταν από 1500-3000 κατοίκους.

Ε) ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ – ΝΕΟΤΕΡΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Μετά την αναχώρηση των Φράγκων και την υστεροβυζαντινή πε- ρίοδο των Παλαιολόγων στην Πελοπόννησο, δεν συναντάμε ίχνη κατοίκι- σης του χώρου. Το μόνο κτίριο που διασώζεται είναι ο περίβολος του Μο- ναστηριακού συγκροτήματος της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, που χρησιμο- ποιήθηκε ως οχυρό στους χρόνους της επανάστασης. Συγκεκριμένα, στα 1826 αναφέρεται συγκεκριμένη μάχη, κατά τη διάρκεια της οποίας ο χώ- ρος αυτός κατελήφθη από τον Ιμπραήμ Πασά, που λεηλάτησε τα πολλά α- φιερώματα που είχαν συγκεντρωθεί εκεί από τον περιβόητο Ηγούμενο Παππουλάκη, για τον οποίο γράφει ο υπασπιστής του Κολοκοτρώνη, Φω- τάκος. Μέσα σ'όλα τα ιστορικά γεγονότα που έλαβαν χώρα στην περιοχή της Ψωφίδας (Τριποτάμων), την περίοδο λίγο πριν και κατά την Ελληνική Επανάσταση του 1821, είναι και η δράση του περιβόητου αγύρτη μοναχού Παπουλάκη ή Άγιου Πατέρα ή Ευγένιου. Διευκρινίζουμε όμως ότι ο μο- ναχός αυτός, του οποίου ο βίος δεν ήταν και τόσο ξεκάθαρος, πώς δεν έχει καμιά σχέση με τον γνωστό Άγιο της περιοχής μας, τον μοναχό Χριστόφο- ρο Παπουλάκο. (+18-1-1861) από το χωριό Άρμπουνα του Δήμου Κλειτόρίας. Ο περιβόητος αγύρτης Παππουλάκης πρωτοεμφανίστηκε κατά την πολιορκία του Ρίου και της Πάτρας κοντά στο στρατόπεδο του Λόντου. Καταγόταν από το νησί της Ιθάκης και πριν από την επανάσταση ζητιάνευε κερί για ένα μοναστήρι του Αγίου Νικολάου όπως έλεγε, το οποίο στην ου- σία ήταν ανύπαρκτο. Πριν από τα Τριπόταμα είχε πάει στο Λεχούρι του όπου με τη βοήθεια των χωριανών έφτιαξε κάποια ερειπωμένα κελιά πλη- σίον του Αγίου Γεωργίου, είχε δε μαζί του και μια μοναχή την επονομαζό- μενη Χρυσαυγή. Στη συνέχεια έφυγε απ'το Λεχούρι και όλοι νόμιζαν ότι εξαφανίστηκε. Έμαθαν όμως κατόπιν, ότι είχε εγκατασταθεί στα Τριπότα- μα, πλησίον των ερειπίων εκκλησίας καθώς και της αρχαίας πόλης, όπου με την ενίσχυση κτιστάδων άρχισε να κτίζει εκκλησία και μερικά κελιά, παίρνοντας ότι πρόχειρο υλικό υπήρχε από το παλαιό τείχος της Ψωφίδας. (Βλ. Φωτάκου, Απομνημονεύματα για την Επανάσταση του 1821, τόμος Β΄ σελ. 237-243, εκδόσεις Βεργίνα 1996). Στα Τριπόταμα ο αγύρτης αυτός μοναχός επροσποιείτο τον ενάρετο και θεοσεβή κι έτσι σιγά-σιγά άρχισε να κερδίζει τις καρδιές των κατοίκων. Έλεγε δε ότι τα χρήματα που ζητούσα- σε και συγκέντρωνε τα ήθελε για να χτίσει το μοναστήρι. Μ'αυτόν τον τρόπο μάζευε αρκετά χρήματα και αφιερώματα, αλλά το κυριότερο είχε καταφέρει να πείσει τους αγράμματους χωριάτες να 11 μπορεί κανένας να τους αποτρέψει απ'αυτόν κι από τους δόλιους σκοπούς του για συγκέ- ντρώση χρημάτων και λαφύρων, τα οποία στη συνέχεια εκποιούσε και μ'αυτό τον τρόπο επλούτιζε. Πολλά μέλη της Προσωρινής Διοίκησης φο- βούμεν, τον φανατισμό που δημιουργούσε προσπάθησαν να κάνουν; κά- τι, αλλά δε τα κατάφεραν, γιατί ο μοναχός Παπουλάκης είχε μυστική αστυ- νομία και μάθαινε τα πάντα. Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης σαν γενικός αρ- χηγός έγραψε γράμμα στον Παπαπουλάκη και τον παρεκάλεσε να πάρει τον σταυρό και να πάει μαζί του για να πολεμήσουν τον εχθρό της - ως. Όμως, φοβούμενος την λατρεία που του έδειχνε ο παρασυρόμενος α- γράμματος λαός, δεν μπορούσε να τον αγγίξει περισσότερο. Στις 14η Σε- πτεμβρίου 1826, οι Τούρκοι πήγαν στα Τριπόταμα και αφού έσπασαν την πόρτα της μονής και της εκκλησίας, βρήκαν μέσα στο ιερό τον "άγιο πα- τέρα" τον οποίο και κατέσφαξαν, την δεν μοναχή Χρυσαυγή την αιχμαλώ- τισαν. Μια άλλη εκδοχή της παράδοσης λέει πως ο Παππουλάκης άνοιξε την πόρτα του περίβολου του ναού που ήταν μικρό φρούριο πιστεύοντας πως η δύναμη της Παναγίας θα σταματούσε τους

αλόθρησκους με θαύμα, όμως κάτι τέτοιο δεν έγινε και ο Ιμπραήμ Πασάς τους κατέσφαξε όλους και μόνο δύο γλύτωσαν. Οι Τούρκοι, στη συνέχεια, αφού πήραν όλα τα χρή- και τ'αφιερώματα τα μοίρασαν σε 45 μερίδια. Τα δε χρήματα τα μοίρασαν γεμίζοντας ένα φέσι Μισυργιώτικο το οποίο χωρούσε περίπου πέ- ντε οκάδες. Αυτά, τα διηγήθηκε αργότερα κάποιος Λαλαίος Τούρκος ονό- ματι Σπαγάκος, ο οποίος αφού πήρε τα χρήματα αμέσως έφυγε για την Σμύρνη όπου ήταν η οικογένειά του. Με τα χρήματα αυτά έζησαν στη συ- νέχεια πλουσιοπάροχα, μακαρίζοντας τον αγύρτη "άγιο πατέρα" για την συγκέντρωση τόσων χρημάτων. Αυτή ήταν εν ολίγοις ,η ζωή και το τέλος του "αγίου πατέρα" των Τριποτάμων.

Ο Γάλλος περιηγητής Πουκεβίλ που πέρασε από την περιοχή περί το 1805, στο βιβλίο του "Ταξίδι στο Μοριά" ,αναφέρει ότι ο τόπος κατοικούνταν αποκλειστικά από Έλληνες, οι οποίοι εύκολα πλησίαζαν τους ξέ- νους για να τους πουλήσουν άφθονα αρχαία νομίσματα, ενώ τα χάλκινα τα έδιναν για μερικούς παράδες. Ο Πουκεβίλ αναφέρει επίσης ,ότι βρήκε ε- ρείπια του ναού της Ερυκίνης Αφροδίτης με περιστύλιο 14ων κιόνων από λευκό μάρμαρο. Σήμερα ,δεν υπάρχει ίχνος απ'αυτό το ερείπιο, παρά μο- νάχα ένας κίονας μαρμάρου σε προαύλιο χώρο οικίας. Οι ντόπιοι όμως αναφέρουν πολλές περιπτώσεις, στις οποίες βρέθηκαν στην περιοχή αρ- χαία ειδώλια, νομίσματα και αγαλματίδια , τα περισσότερα των οποίων κα- τέληξαν σε αρχαιοκάπηλους.

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Το 1806 ,που ο Πουκεβίλ επισκέπτεται την Ψωφίδα ,στην περιγραφή του αναφέρει πως δεν βρίσκει, κατοίκους και κανένα οικισμό κοντά στον αρ- χαιολογικό χώρο. Μόνο στις σιταποθήκες του Τριποτάμου βρίσκει και γράφει για τη διαμονή του το βράδυ, προφανώς σε κάποιο χάνι, δίπλα στον ποταμό Ερύμανθο όπου δείπνησε με πέστροφες του Ερυμάνθου. Για την εικόνα του τόπου μας λέει: “το βλέμμα βουτούσε στο διάφανο ποτάμι” που πηγάζει από τον χιονισμένο Ολωνό, κι έφτανε σε μια ερημωμένη κατε- στραμμένη πόλη με επιβλητικά ερείπια. Αλλά δεν αναφέρει τίποτε, ούτε για το ναό της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, ούτε για τον επιβλητικό της πε- ρίβολο, που χρησιμοποιήθηκε ως φρούριο στην πολιορκία από τον Ιμπρα- ήμ Πασά το 1826. Άρα από αυτή τη μοναδική γραπτή μαρτυρία συμπεραί- νουμε ότι μέχρι το 1817-19 που βρέθηκαν επιγραφές σε πέτρες του κτιρί- ου, δεν υπήρχε σύγχρονος ναός μέσα στον αρχαιολογικό χώρο και επομέ- νως αυτός που βλέπουμε σήμερα κτίστηκε παραμονές της επανάστασης. Σύμφωνα δε με την παράδοση, αυτό το έργο έγινε με έρανο του μοναχού Παππουλάκη όπως ήδη έχουμε αναφέρει πιο πάνω.

Αυτός ο χώρος, ο οποίος βρίσκεται στην καρδιά της αρχαίας πό- λης, από την απελευθέρωση και μετά, έγινε μια από τις σημαντικότερες ε- μπορο-ζωο-πανηγύρεις της

κεντρικής Πελοποννήσου που συνεχίζεται α- κόμη και σήμερα χωρίς βέβαια να συγκεντρώνει πολλά ζώα από τη στιγμή που κυριάρχησε το αυτοκίνητο στις μεταφορές. Τις μέρες αυτές, 1-3 Σε- πτεμβρίου, ο τόπος γνωρίζει κάθε χρόνο τη συγκέντρωση πολλών ανθρώπων της πόλης όπως,θα ήταν στην αρχαία Ψωφίδα άλλοτε.

Οι νέες συνοικίες, που αποτελούν σήμερα το δημοτικό διαμέρισμά του Δήμου Αροανίας με έδρα την Ψωφίδα, δημιουργήθηκαν σταδιακά από την απελευθέρωση και ύστερα με την εγκατάσταση οικογενειών στο χω- ριό από τις γύρω περιοχές. Κυρίως όμως οι κάτοικοι που προέρχονται από την Ορεινή (Μοστενίτσα) και την Παλαιά Χόζοβα, η οποία ήταν ένας συ- νοικισμός κοντά και πάνω από την αρχαία Ψωφίδα, που σήμερα έχει εγκα- ταλειφθεί καθώς, οι κάτοικοι μετακόμισαν κοντά στην κοιλάδα του Αροά- νιου ποταμού. Οικογένειες, από την Παλαιά Χόζοβα εγκαταστάθηκαν και στην άλλη κοιλάδα του Ερυμάνθου (Νουσαΐτικο Ποτάμι) που λέγεται “Βα- σιλική” και βρίσκεται ακριβώς κάτω από την δυτική πλευρά της Ακρόπο- λης της αρχαίας Ψωφίδας στα όρια του αρχαίου τείχους.

Το παλαιό χωριό Χόζοβα βρισκόταν κτισμένο στους προποδες της υψηλής ράχης, της “Κολυμπίστρας” και της Τούρλας (Αγ. Νικόλαος). Το μέρος αυτό ήταν και είναι απρόσιτο για τους εχθρούς στην εποχή της τουρκοκρατίας από τα βουνά που το περιβάλλουν και δημιουργούν αυτές τις συνθήκες. Όπως αναφέρει η παράδοση, όταν διοικητής της περιοχής στα χρόνια της τουρκοκρατίας ήταν ο Λιμάζαγας, προσπάθησε να κατα- κτήσει το μικρό χωριό αλλά φυσικά δεν τα κατάφερε, και έτσι η περιοχή αυτή διατήρησε μια σχετική αυτονομία σε σχέση με την ευρύτερη περιοχή του Ερυμάνθου.

Στο κέντρο του χωριού υπήρχε πηγή με αρκετό νερό άριστης ποιό- τητας, με το οποίο υδρεύεται σήμερα ο οικισμός της Άνω Ψωφίδας. Έχει δύο ρέματα δεξιά και αριστερά του παλαιού χωριού, στα οποία ρέει το νε- ρό που χρησιμοποιείται σήμερα από τον οικισμό της Άνω Ψωφίδας για την άρδευση των κήπων, αλλά και καλαμποκιών πιο πριν, που καλλιεργού- νταν. Υπάρχει επίσης η εκκλησιά της Ζωοδόχου Πηγής, στην είσο- δο της οποίας και πάνω από την πόρτα υπάρχει μια πέτρα με χρονολογία 1839 που κατά κατά την παράδοση, την χρονολογία αυτή ανακαίνισαν το ναό. Λίγο ψηλότερα, είναι το παρεκκλήσιο του Αγ. Νικολάου του Νέου του εξ’ανατολής, που ασκήτευε στα βουνά της Θεσσαλίας. Το παρεκκλήσι αυτό πανηγυρίζει στις 9 Μαΐου. Επίσης στο νοτιοδυτικό μέρος του χω- ριού, στη βουνοπλαγιά “Ραΐσματα”, λέγεται ότι υπήρχε ένα μεγάλο και πλούσιο μοναστήρι το οποίο χάθηκε, αφού βούλιαξε ολόκληρη αυτή η πε- ριοχή.

Από τους κατοίκους λοιπόν της παλαιάς Χόζοβας σχηματίστηκαν τρεις μικροί συνοικισμοί, της Άνω Ψωφίδας , της Κάτω Ψωφίδας και της Βασιλικής. Από πρώην κατοίκους της Ορεινής (Μοστενίτσα) και στην πλευρά που σχηματίζεται από την κοιλάδα του Σειραίου

ποταμού, τρίτου παραπόταμου του Ερυμάνθου, σχηματίστηκαν οι συνοικισμοί των Άνω Τριποτάμων που αποτελούν τα 3/5 του συνόλου των κατοίκων του δημο- διαμερίσματος Ψωφίδας. Οι συνοικισμοί αυτοί είναι ο Άγιος Γεώρ- γιος, ο Στόγκος και Κανακάρη.

Στον κατ'εξοχήν αρχαιολογικό χώρο με το τοπωνύμιο "Μοναστή- ρια" που προφανώς ονομάστηκε έτσι από το μοναστήρι που λειτουργούσε εκεί τον 19ο αιώνα στο ναό της Κοιμήσεως της Θεοτόκου μέχρι το 1900 δεν υπήρχε καμιά κατοικία. Από τις αρχές όμως του αιώνα μέχρι το 1950 χτίστηκαν 7 κατοικίες μέσα στον αρχαιολογικό χώρο όπου στεγάζονται και 7 αντίστοιχες οικογένειες πέριξ του ναού της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, όπου σήμερα είναι η Μητρόπολη της ενορίας της Ψωφίδας. Από το 1974 η αρχαιολογική υπηρεσία απαγόρευσε την ανοικοδό- μίση ση. Στο διάστημα από το 1920-1960 στο μικρό αυτό συνοικισμό εντός του αρχαιολογικού χώρου ήταν τρόπον τινά το εμπορικό κέντρο της ευρύτερης περιοχής καθώς υπήρχαν τα σημαντικά εμπορικά καταστήματα του Πλιάκα που ήρθε από το Λειβάρτζι, και του Σπανού-Τακτικού που έκτισε την πρώτη κατοικία δίπλα στον περίβολο του ναού,στα ερείπια του αρχαί- ναού της Ερυκίνης Αφροδίτης.

Μετά το 1960 ,η αγορά μεταφέρθηκε ακριβώς στη διασταύρωση των οδών Πάτρας-Τρίπολης και Ολυμπίας-Καλαβρύτων, που είναι ένα από τα σημαντικότερα σταυροδρόμια της Πελοποννήσου. Η συνοικία αυτή, που βρίσκεται στην νοτιοδυτική γωνιά του αρχαίου τείχους έχει σήμερα περίπου 10 οικογένειες. Εκεί βρίσκεται το Γυμνάσιο Ψωφίδας, το Δημαρχείο του Νέου Δήμου Αροανίας και η αγορά της ευρύτερης περιοχής. Αυτή, η περιοχή θα μπορούσε οικιστικά να έχει αναπτυχθεί θεαματικά, εάν δεν υπήρχαν οι αυτονόητες απαγορεύσεις της αρχαιολογίας. Ολόκληρος βέβαια ο αρχαιολογικός χώρος εντός του τείχους, 2 τετραγωνικά χιλιόμε- τρα, θεωρείται ιδανικός για κατοίκηση (ήξεραν να επιλέγουν τοποθεσίες οι αρχαίοι Έλληνες!) αλλά δεν είναι δυνατόν να δοθούν άδειες εκτός, από ε- ξαιρετικές περιπτώσεις, αφού ο τόπος είναι κατάσπαρτος από θεμέλια αρ- χαίων κτιρίων.

Έτσι, το χωριό αναπτύσσεται σήμερα οικιστικά μόνον από την πλευρά της κοιλάδας του Σειραίου ποταμού και κατά δεύτερο λόγο στην Άνω Ψωφίδα. Αυτή η πλευρά των Τριποτάμων που εκτείνεται μέχρι τις Σειρές ,είναι η πιο πεδινή ,έφορη και η πιο κατοικημένη. Χωρίς όμως οικίστικό σχέδιο και πολεοδόμηση αναπτύσσεται άναρχα σε μήκος 5 χιλιομέ- τρων δεξιά και αριστερά από την εθνική οδό Πατρών-Τριπόλεως, που την διασχίζει. Πρόκειται για μια κοιλάδα γεμάτη πηγές εκ των οποίων πάνω από είκοσι κατά μήκος είναι κεφαλόβρυσα.

Κείμενο: Βασίλης Τακτικός